

INGLIZ TILIDAGI MULOQOT JARAYONIDA AKSENT HODISASINING VOQEALANISHI

Sheraliyeva Sarvinoz Jaxongir qizi

Farg'ona Davlat Universiteti Lingvistika-ingliz tili yo'nalishi magistranti

Mirzayeva Dilshoda Ikromjonovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PHD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada chet tilida so'zlashuvchilarning nutqidagi aksent hodisalarining qay tarzda voqealanishi, talaffuz jarayonida kuzatiladigan xatolarni tahliliy asosda ko'rib chiqilgan. Qolaversa, ingliz tilisi ona tili bo'lmagan so'zlashuvchilarning tilning o'rganish jarayoning ilk bosqichlarida so'zlar talaffuzida ona tilining ta'siri ham o'rganildi. Shuningdek, tilshunos Penny Urning mazkur muammolarni hal etishdagi takliflari ham izohlandi.

Kalit so'zlar: ingliz tili, prezident, aksent, tovush, ona tili, variativlik, unli, undoshlar, "tilni o'qitish kursi".

Bugungi kunda ingliz tilining o'rni va ta'siri dunyoda ham, O'zbekistonda ham yuqori tezlikka erishmoqda. Ushbu hodisaning asosiy omillari mustaqillikka erishgandan so'ng dunyo bilan aloqani kengaytirish va global qishloqda axborot almashinuvi tezligi va ko'lamini oshirishni o'z ichiga oladi. Shu sababli, mamlakat prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2021-yil 6-may kuni chet tillarini o'qitish tizimini takomillashtirish chora - tadbirlari yuzasidan videoselektor yig'ilishida, " Biz raqobatdosh davlat qurishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, bundan buyon maktab, litsey, kollej va oliy o'quv yurti bitiruvchilari kamida 2 ta chet tilini mukammal bilishlari shart."⁶deb xorijiy tillarni o'qitishni yana bir bor dolzarb masala ekanligini ta'kidlaydi.

Ingliz tilini o'qitish va o'rganish yurtimizda dastlabki yillarda Grammatika va tarjima qilish uslubi bo'yicha o'qitilgan. Buning natijasida mamlakat yoshlarining ko'proq yozish, o'qish, tinglash ko'nikmalariga nisbatan gapirish qobiliyati sust rivojlangan. Shu sababli so'zlarni talaffuz etishda, muloqot jarayonida qator kamchiliklarga duch kelinmoqda. Ingliz tilining talaffuzidagi chalkashliklar uning keng miqyosda yoyilishi natijasida, paydo bo'lgan turli variantlari sababli ham sodir bo'lmoqda. Ko'pchilik yoshlar bu variantlarni aralash holda ishlatishadi, ularni to'liq farqlashga qiynalishadi. Xo'sh, ingliz tilida so'zlashishda aksentlardan foydalanish

⁶ <https://www.gazeta.uz/oz/2021/05/06/certificate/>

muhimmi? Aslida, ona tilida so'zlashuvchilarning o'zlari talaffuz haqida umuman bezovta qilmaydi. Hatto ingliz tilining vatanida - Angliyada, albatta, nafaqat ingliz tilida, balki ko'plab aksentlardan foydalaniladi. Ingliz tilida so'zlashuvchilarni aksent yoki dialekt asosida ba'zi guruhlarga bo'lish mumkin. Biz birinchi guruh haqida gapiramiz, ular boshqa davlatda tug'ilgan va ingliz tilini o'rganishdan oldin o'zlarining birinchi til(lar)ini o'rgangan shaxslardan iborat. Ularning ingliz tilisiga birinchi tillari berishi mumkin. Bu guruh talabalar maktabda ingliz tilini o'rganadigan boshqa mamlakatlarda tug'ilgan shaxslarni o'z ichiga olishi mumkin. Urg'ulardan foydalanish muammosining o'zi ko'pincha ona tilida so'zlashmaydigan muhitda foydalanish uchun haddan tashqari ko'p hisoblanadi. Aslida, bu talaffuz kabi muhim bo'lmasa-da, talaffuz faqat ona tilida so'zlashuvchilarga o'xshab gapirganda go'zallik sifatida ko'riladi. Siz faqat o'zingizga yoqadigan ingliz aksentini tanlashingiz va talaffuz, unli va dialektni chuqur o'rganishingiz kerak.

Qolaversa, ingliz tilida so'zlash amaliyoti ko'pchilik yangi til o'rganuvchilar uchun qo'rqinchli bo'lib tuyulishi mumkin. Bunga sabab qilib ko'pincha yetarlicha so'z boyligiga ega bo'lmaslik hamda xato talaffuz qilishdan qo'rqishni ko'rsatish mumkin. Ingliz tilini o'rganuvchilar ko'pincha ushbu tilda ona tilida so'zlashuvchi kabi gaplasha olishlarini kutishadi. Biroq, ular o'zlarining bunday xohish - istaklariga erishish uchun ko'plab qiyinchiliklarga duch kelishadi. Ularga qiyin bo'lgan umumiy omillardan biri bu boshqa til tovush tizimining talaffuzidir.

O'rganuvchilari o'z ona tillarini ingliz tilini talaffuz qilishiga ta'sir qiladi deb bilishadi. Shuningdek, undosh tovushlarda ba'zi muammolarni ko'rishimiz mumkin. Ayniqsa, o'zbek tilida ingliz tilini o'rganuvchilar ona tilida mavjud bo'lmagan tovushlarni talaffuz qilishda biroz qiyinchiliklarga duch kelishadi. Masalan: /s/ va /z/ foydalanishda chalkashlik bo'ladi deb hisoblanadi. O'quvchilar /z/ o'rniga /s/ deb talaffuz qiladilar, shuning uchun *peas* - *no'xat* so'zi *peace* - *tinchlik* so'zi kabi deb talaffuz qilinishi mumkin. Binobarin, ma'no ham o'zgaradi. Shuningdek, ba'zi undoshlar yoziladi, lekin talaffuz qilinmaydi. Buning sababi shundaki, ular yo birinchi marta talaffuz qilingan (*knock*) yoki chet tilidan (*psychology*) kelib chiqqan.⁷

Ushbu talaffuz qilinmaslik qoidasi so'zlarning boshi va oxirida yuzaga kelishi mumkin. Masalan, so'zlarning boshida – *kn* xarfiy birikmasi bilan keluvchi *know*, *knee*, *knife* kabi so'zlarda; yoki *ps* bilan keluvchi *psychology*, *psychiatry* kabilarda, so'zning oxirgi qismida (- *mb*) bilan tugaydigan *lamb*, *climb*, *thumb* kabi so'zlarda, shuningdek, (- *mn*) xarfiy birikmasi bilan tugaydigan *condemn*, *autumn*, *column* kabilar keltirishimiz mumkin.

⁷ Nguyen Tyan Dung, chet tillar fakulteti, Ba RIA — Vung Tau universiteti professori, uning ma'ruzasidan

Bundan tashqari, bizda /θ/ va /ð/ kabi undosh tovushlarda talaffuzda juda ko'p xatolar mavjud. Bu tovushlarning farqlanishi o'zbek o'quvchilari uchun ham juda qiyin. Ma'ruzachilar ko'pincha *thank* so'zidagi /θ/ jarangsiz sirg'aluvchi o'rniga jarangsiz *stop* so'zidagi /t/ ni foydalanadilar. Ko'rinishidan, ular /t/ tovushni o'z ona tillariga asoslanib talaffuz qiladilar, chunki boshlang'ich darajadagi o'quvchilarda *th* harfi kuchli zarb bilan chiqariladigan /t/ bilan birlashtiriladi. Shunday qilib, *three* so'zni *tree* kabi talaffuz qilinishi aniq ko'rinadi.

Boshlang'ich darajadagi ingliz tilini o'rganuvchilar odatda /d/ yoki /z/ uchun /ð/ tovushlarini ishlab chiqaradilar, shuning uchun *than* so'zi /dæn/ yoki /zæn/ kabi tuyulishi mumkin. O'zbek tilida jarangsiz portlovchi /p/ tovushi so'zlarning boshlang'ich holatida uchramaydi. Qolaversa so'zlashuvchilarimiz jarangli portlovchi /b/ yoki jarangsiz sirg'aluvchi /f/ uchun /p/ o'rnini bosishi mumkin.

Natijada, talaffuzda *pool* so'zi *fool* so'zi tarzida va *pop* so'zi *bop* kabi tuyulishi mumkin. Aksincha, oxirgi pozitsiyalarda bu undoshlar ko'pincha o'quvchilar uchun chalkashliklarni keltirib chiqaradi. Masalan, *lab* so'zi *lap* kabi talaffuz qilinishi mumkin. Bundan tashqari, grammatik *s* bilan tugash bilan bogliq muammolar ham mavjud. So'zlar *s* bilan undosh - unli - undosh shaklida tugasa, /s/ tovushi tez - tez tushirib qoldiriladi. Misol uchun, *sits* /sit/ ga aylanishi mumkin va *wants* /wan/ ga aylanishi mumkin. Ba'zan, bizning so'zlashuvchilarimiz *want* so'zidagi /t/ ham /s/ ni ham tushirib qoldirishadi. Ba'zi boshqa oxirgi undosh klasterlar *walked* so'zida /kt/ , *washed* so'zida /t/, *judged* da /d/ va *filled* da /ld/ kabi talaffuz qilish bizning boshlang'ich darajadagi o'quvchilarimiz uchun qiyin bo'ladi. Aniqlik kiritish uchun *world* so'zi /w/ kabi, *myself* so'zi esa /mayse/ kabi talaffuz qilinishi mumkin. Bu xatolarni hal etish o'quvchilarimiz uchun juda qiyin bo'lishi mumkin. Ba'zi so'zlashuvchilar inglizcha talaffuzni o'rganishda turli qiyinchiliklarga duch kelishadi. Unlilarning murakkabligi, ayniqsa ingliz tilidagi zamon va unlilar o'rtasida o'rganish qiyin bo'lishi mumkin.

Bundan tashqari, undoshning kelish o'rnini, undosh klasterlar o'rtasidagi farqlar ingliz tilining boshlang'ich darajadagi o'quvchilarini ko'plab qiyinchiliklarni yengishga olib keladi. Natijada, bizning ma'ruzachilarimiz ko'pincha ingliz tilida muloqot qilishda talaffuz muammolariga duch kelishadi. Penny Ur o'zining "tilni o'qitish kursi" kitobida talaffuzni o'qitishda foydalanish uchun quyidagi fikrlarni taklif qiladi:

- Diktant: so'zlarning tasodifiy ro'yxatlari, bir biriga o'xshash talaffuz muammolariga ega bo'lgan so'zlar, to'liq jumla, yarim jumla bajarilishi kerak.
- Ovoz chiqarib o'qish: bo'g'inlar, so'zlar, iboralar, jummlalar.

- Oldindan aytish : o'quvchilarga hali noma'lum bo'lgan boshqa tildagi so'zlar majmuini talaffuz qoidalariga asosan aytib turib yozdirish.⁸

Ingliz tilini o'rganishda yangi boshlovchilar o'rtasida o'tkazilgan tajriba natijalari shuni ko'rsatadiki, fonemalarni to'g'ri talaffuz qilish jarayoni uch bosqichda bajarilishi kerak:

1) o'zbek tilida mavjud bo'lmagan undosh va unli tovushlarni alohida talaffuz qilish. Masalan, undoshlar [u, u, ai, ue] va undoshlar [u, ou, ai, ue].

2) oxirida jarangli undosh bilan so'zlarni talaffuz qilish [b, d ,g, v,].

3) "o'xshash" undoshlarni (ingliz va o'zbek tillarida mavjud undoshlarni) [m, g, b, s, z, nd, p, t, k,] jummalarda talaffuz qilish.⁹

Ba'zi so'zlarning talaffuzini o'rganish oson va qiyin tovushlar darajasi bilan bog'liq bo'ladi. Bu shuni anglatadiki, ba'zi inglizcha tovushlarni talaffuz qilish qiyin. O'qituvchi bitta tovushni aytadi va bu usul "nutq tovushlarini aytish" va "boshlang'ich darajadagi o'quvchilar tomonidan tovushlarni tinglash" darajalari deb nomlanadi. O'quvchilar iboraning mazmuniga e'tibor berishlari va o'sha yangi so'z yoki iboraning ma'nosini tushunishlari kerak. Boshlang'ich darajadagi o'quvchilar bu tovushlarni tinglashlari va keyin idrok etishlari kerak.

Xulosa qilib aytganda, ingliz tilidagi tovushlarni talaffuz qilishda o'zbek o'quvchilarining yo'l qo'ygan xatolari o'qituvchi tomonidan ma'lum nazariya va amaliyotlar asosida bosqichma - bosqich tuzatilishi mumkin. O'qituvchilar o'quv rejalari va dars rejalarni tuzishda yuqorida keltirilgan takliflarni hisobga olsalar, ingliz tili darslari yanada samarali bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. <https://www.gazeta.uz/oz/2021/05/06/certificate/>
2. Nguyen Tyan Dung, chet tillar fakulteti, Ba RIA — Vung Tau universiteti professori, uning ma'ruzasidan
3. Marion Williams, Tony Wright "A Course in Language Teaching" Cambridge University Press. First edition, 1999. p.22.
4. Жамол Жалолов. "Чет Тили Укитиш Методикаси". Toshkent 1996. pp. 178.179

⁸ Marion Williams, Tony Wright "A Course in Language Teaching" Cambridge University Press. First edition, 1999. p.22.

⁹ Жамол Жалолов. "Чет Тили Укитиш Методикаси". Toshkent 1996. pp. 178.179

